

A Pécs városából indult Engel-famíliának, a 19. század elején Pécsett, zsidónak született dinasztia-alapító Engel Adolfnak; Pécsett született gyermekeinek; néhány unokájának, dédunokájának és egy ükunokájának az életéből emelek ki egy-egy eseményt, szemléltetvén és indokolván az előadás címében lévő versidézetet¹, amelyek nem csupán önmagukban „álló” szavak.

A pécsi gyökerű Engel-család története, szemléltet **egy** magyar-zsidó sorstörténetet; a látszólagos beilleszkedést és a kényszerű kiszakadást-kizakíttatást; valamint – természetesen ezzel szoros összefüggésben – a család egyes tagjainak vallásváltoztatásait,. Tudván persze, hogy a 20. - 21. században a vallási meggyőződés többé-kevésbé individualizálódik, vagyis egyre kevésbé jelent magától értetődőséget, inkább az egyén személyes döntése lesz az, ami alapján kialakítja, választja, megválasztja saját vallását; illetve egy zsidó család tagjainál, itt, Közép-Európában, a „történelmi kényszerűség” is közrejátszik ebben.

Egy magyar-zsidó család- és sorstörténet ez, nem tipikus, de nem is egyedi, és az sem egyedi, hogy a nevet, jelen esetben az „Engel” nevet, a déd- és az ükunokák viselik még szerte-széjjel a nagyvilágban, Magyarországon azonban már nem élnek az e családból származó, „Engel” nevet viselők.

A kezdet: Engel Adolf. Zsidóságát soha meg nem tagadva, önnön erejéből, Istenben bízva lett egy szegény, árva gyermekből Pécs városának egyik legtekintélyesebb polgárává, virilistájává. Önerő és a töretlen hit Isten segítségével. E kettősség határozta meg az Engel-dinasztia alapítójának sikeres életét.

Takács István² (Dénes/Deutsch/ Gizella³ - ki könyvet írt⁴ Engel Adolfról - anyai nagybátyja), Mecsekjánosi község⁵ 40 éven át szolgáló római katolikus plébánosa⁶, Engel Adolf egyik házmesterének fia, kit a zsidó háziúr taníttatott papnak, írta róla 1899-ben:

---

¹ Ilosvai Péter: Toldi Miklós históriája (1574). Ld. <http://mek.oszk.hu/00600/00673/00673.htm> - 2016.08.23.

² Takács István: 1865–1939.

³ Dénes/Deutsch Gizella: 1897–1975.

⁴ Dénes Gizella: Harminc ezüst. (Pro Pannónia Kiadói Alapítvány-Pécs, 2012).

⁵ Ld. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mecsekj%C3%A1nos> – 2016.08.01.

⁶ Dénes 1968: 428.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

„Hősökről regélnek a csaták krónikásai, emlék-szobrok ezrei hirdetik a múlt nagy férfiainak dicsőségét, minden nemzet ünnepli nagy alakjait. – De az utódok ezen hódolata tulajdonkép mit is magasztal? Nem egyebet, mint a törhetetlen hős akaraterőt, mely nélkül nem tud remekelni a szellem, s mely nélkül önfeláldozóan hatni a testi szerv sem képes. Ez az elszánt akarat-erő képezi Jánosi Engel Adolf legjellemzőbb tulajdonságát...”⁷

Isten „munkálkodásáról” életének alakulásában ezt írta Engel Adolf az *Aus meinem Leben* című önéletrajzi írásában,⁸ gyermekeinek: *„Visszatekintve életemre, Dávid királlyal szólhatok:»A kő, amelyet az építők megvetének, szegletkövé lett. I.ten akarta így.«”¹⁰*

Lenkei /Gutman/ Henrik (1863–1943) Engel Adolf születésének 110. évfordulójára írt egy családtörténet-félét, amelynek az utódokkal foglalkozó részét ekként kezdi: *„Ha Engel Adolf nem alapít családot és nem hagy hátra utódokat, akkor is beírta volna nevét az ország és a magyar zsidóság halhatatlanjainak könyvébe. (...) a Sors kegye megadta, hogy nem csak műveiben, hanem gyermekeiben s leszármazottjaiban fennmaradjon szelleme...”¹¹*

Jánosi Engel Adolf¹² életéről, munkásságáról

Saját maga által írt életrajzának tanúsága szerint 1820 február 6-án, Pécsen született.¹³ Apja, Engel Péter /héber neve: Peszáh/ (1772–1824)¹⁴ a Tolna megyei Bonyhádról került 1795-ben Pécsre (az ő Zrínyi utca 12. sz. alatti házának egyik szobája lesz a pécsi zsidóság első zsinagógája 1843-ig);¹⁵ míg anyja, Süsskind Maria (1783–1862)¹⁶ Frankfurt am Mainból jött

---

⁷ Vö. Baiersdorf 2009c: 87. Az eredetit ld. Takács 1899a, németül Takács 1899b.

⁸ Ld. jánosi Engel 2009: 16–52. Az 1887-ben írt visszaemlékezés magyar fordítását (fordította: Ábel János, Gritsch Mátyás, Gritsch Mátyásné); két élő leszármazott, a Franciaországban élő Stein Anna és az Amerikai Egyesült Államokban élő Engel Péter írását; továbbá Csikós Ferenc, Jakab Józsefné, Krisztián Béla és Szirtes Gábor tanulmányait is közli a könyv sok korabeli fényképpel és az Engel család családfájával egyetemben.

⁹ Ps 118,22–23.

¹⁰ Jánosi Engel 2009: 52. E zsoltárból származó mondatot énekelte a kórus 1869. július 22-én, a pécsi zsinagóga felavatási ünnepélyén a „zárkő” letételekor, ld. Weisz 1920: 20.

¹¹ Vö. Baiersdorf 2009a: 59, in Lenkei 1930.

¹² <http://www.geni.com/family-tree/index/6000000011001088727> - 2016.08.23.

¹³ Jánosi Engel 2009: 18.

¹⁴ Első felesége Fuchs Salamon özvegye volt, az ő halála után vette feleségül Süsskind Máriát.

¹⁵ Ld. Schweitzer 1966: 25.

¹⁶ Első férje egy Schwabach családnévű férfi volt. Második férjének, Engel Péternek a halála után feleségül ment Stern Jakabhoz, ki a pécsi *Hevra Kadisa* megalapítója lett. Egy gyermeke született ebből a házasságából Jánosi Engel Adolf anyjának: Stern Móríc /Mayer/. Stern Mórícznak /Mayernek/ négy fia (Gyula, Miksa, Sándor és Ottó) és négy lánya (Nina, Sarolta, Emma és Ilona) született, kikről a végrendeletében a mostohanagybátyj:

Magyarországra, és ment férjhez a Baranya megyei Németbólyban¹⁷, majd megözvegyülése után 1819-ben Pécsre (Pétsre), ahogyan akkoriban inkább nevezték: Fünfkirchenbe.¹⁸ A négy évesen apa nélkül maradt Adolf, tizenegy évesen batyus vándorkereskedő lett, apróságok (például: ceruzák, maga készítette gyújtóeszközök) árusításából tartotta el magát a „*magas, keszeg, sápadt, okos csillogású, fekete szemű, könnyen zavarba jövő, el-elpiruló, érzékenyülő, mindenkire alázatos tisztelettel közeledő*”¹⁹ német anyanyelvű fiúcska, ki önerőből tanult meg magyarul, franciául és héberül. Összegyűjtött pénzéből különböző vállalkozásokba kezdett: 16 évesen dohánnyal kereskedett, 18 évesen használt ruha- és bútorboltot nyitott Pécsen. 1844-ben megnősült,²⁰ feleségül vette Justus Annát/Ninát (1824–1914).²¹ Házasságát bőséges gyermekáldás kísérte: 9 gyermeke²² született. Gyermekei mellett felnevelte fiatalon meghalt öccse: Engel Simon (1822–1864)²³ öt gyermekét is.²⁴ A legfiatalabb árva fiú, Engel Miksa/Max (1857–1933),²⁵ hasonlóan nagybátyjához, magyar nemesi címet kapott 1895-ben, „cserkúti” predikátummal.²⁶ A faiparban is tevékenykedő közgazdász és ipari vállalkozó Engel Miksa volt többek között a fiumei Credit Bank és a Fronciére Biztosító Társaság igazgatója, részt vett a fiumei kikötő modernizálásában, és megjelent egy héber nyelvű verseskötete is.²⁷ Kevesen tudják, hogy az utasbiztosítást ő „találta ki”.²⁸ 1907-ben az ő lakásán és kezdeményezésére alakult meg az Európai Áru és Podgyászbiztosító Részvénytársaság, a világ legelső utazási biztosítója, a mai EUB (Európai Utazási Biztosító Zrt.) elődje. A legenda(?) szerint, 1905-ben, a luzerni

---

Jánosi Engel Adolf megemlékezik, és évjárdék folyósítását hagyja meg részükre. Lásd: *Hagyatéki végzés*, in Lányi 2012: 133–137.

¹⁷ Ld. [https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B3ly_\(Magyarorsz%C3%A1g\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B3ly_(Magyarorsz%C3%A1g)) - 2016.08.01.

¹⁸ A város középkori latin neve: *Quinque Ecclesiae* ('öt templom'). Az elnevezés valószínűleg a város öt ókeresztény kápolnájának romjaira utalhatott. A német *Fünfkirchen* ('öt templom') a latin elnevezést őrzi.

¹⁹ Jakab 2009: 93.

²⁰ Ld. Jánosi Engel 2009: 24. De pl. Lenkei 1930: 64 és Kempelen 1937: 23 házassága éveként 1843-at tüntetik fel, mégis talán a saját maga által írt évszám a valós.

²¹ Az idős korára teljesen megvakult anyja Bécsben élt gyermekeivel, ott halt meg, és ott is temették el.

²² Lajos (1844–1862), Heléna (1848–1887), József (1851–1939), Sándor (1852–1940), Berta (1855–1934), Gyula (1857–1934), Mór (1858–1924), Lujza Ludovika (1865–1947) és Marianne (1868–1917).

²³ Felesége Rosenstock Babett (1825–1915) volt.

²⁴ Lipót, Miksa, Ilona, Róza, ?. Az ötödik gyermeknek nem lehettek utódai, és nem is élhetett már Jánosi Engel Adolf halálakor, mert a *Hagyatéki végzés*ben nem szerepel sem az ő neve, sem leszármazottaié vagy örököseié, vö. Lányi 2012: 134.

²⁵ Felesége Brachfeld Caesarina (1856–1945) volt. Gyermekei: György és Lívia.

²⁶ Lásd: Gerő 1940 és http://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_69_0620/?query=engel - 2016.05.28.

²⁷ Vö. Baiersdorf 2009a: 60, Ujvári 1929: 228 és Kempelen 1939: 54.

²⁸ Ld. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03609/03772.htm> és <https://eub.hu/rolunk/tortenetunk/> - 2016.08.01.

pályaudvaron figyelt fel arra, hogy milyen könnyen felgyulladhatnak a várakozó utasok peronon álló bőröndjei a gőzmozdony szikrájától, de az esetleges károkért a vasúttársaságok csak jelképes kártérítést fizetnek. Ez adta neki az ötletet egy olyan biztosító társaság létrehozására, amely az utazók poggyászára és baleseti kárait vállal fedezetet. Így született meg Magyarországon az Európai Áru és Podgyászbiztosító Rt., a világ legelső, erre szakosodott biztosítója.

A legidősebb árva fiú, Engel Lipót/Leopold (1848–1886) fiatalon halt meg, és négy árvát²⁹ hagyott hátra, róluk is nagybátyjuk gondoskodott.

Engel Adolf 1848-ban nemzetőrnek jelentkezett, szolgálni kívánta hazáját és a magyar szabadság ügyét. A szabadságharc ugyan elbukott, de Engel Adolf az üzleti életben egyre sikeresebb lett: dolgozott, gyarapodott. Gazdaságilag az igazi áttörést azonban a fa hozta meg számára. 1853-ban indította be termény- és fakereskedő vállalkozását, erdőket vásárolt, gőzfűrészüzemet és parkettagyárat létesített. De faipari úttörő tevékenységei mellett létesített sóraktárat, mész- és tégláégetőt, cementgyárat, uszodát, fürdőt (Balokány-fürdő), gőz- és kádfürdőt is, foglalkozott lucernamag termesztéssel, juhtenyésztéssel, részt vett a Budapest–Pécs- és a Pécs–Barcs-vasútvonal megépíttetésében. Ő és fiai építtették meg saját költségükön a Bakócza–Felső-Mindszent–Komló-vasútvonalat 1896–97-ben.³⁰

1880-ban vásárolta meg Alfred Montenuovo (1854–1927) hercegtől a Jánosi-birtokot, ahol 1900-ra felépíttette a jelenleg is még meglévő kastélyát.³¹ Ő volt a dél-dunántúli faipar, majd élete alkonyán a komlói kőszénbányászat megteremtője. Sokoldalú munkásságát az 1878-as Párizsi Világkiállításon nagy aranyéremmel ismerték el, valamint megkapta a Koronás arany érdemkereszt³² kitüntetését is.

1886 március 29-én³³, I. Ferenc József a közgazdasági élet terén szerzett érdemeiért „jánosi” predikátummal magyar nemességet és címet adományozott Engel Adolfnak.

---

²⁹ Sándor, Olga, Jenő és Ernő.

³⁰ Ez jelenleg a Godisa–Komló vasúti szárnyvonal, amely a Pécs–Dombóvár fővonalról ágazik le.

³¹ A kastély jelenleg eladó, a következőképpen hirdetik: „7054nm-es ősfás parkban, 1700 nm-es, 3 szintes felújítandó, századfordulós grófi (sic!) kastély, 600 nm melléképülettel, és ehhez tartozó 3,6 ha park és erdővel 93 millió forintért eladó. A felújításhoz szükséges engedélyek, látvány és tervrajzok is rendelkezésre állnak.” Ld. <http://ingatlan.com/komlo/elado+haz/kastely/komlo%28mecsekjanosi%29+pecs/5592900> - 2010.06.12.

³² 1850 február 16-án I. Ferenc József alapította az érdemkeresztet az addigi Polgári Érdemérmek helyett. A szép kidolgozású keresztet a Ferenc József rend motívumvilágát hordozták, a keresztvégek formája, az uralkodó nevének kezdőbetűi, az alapítási évszám és a jelmondat mind-mind megtalálhatóak a rendjeleken is.

³³ Érdekes, hogy Engel Adolf az *Aus meinem Leben* című önéletrajzi írásában április 6-át ír nemesítésének dátumául, holott nemesi oklevelén a március (böjtmás hava) 29 szerepel, vö. Jánosi Engel 2009: 51.

Nemesi címerébe az „*assiduo labore*” (‘szüntelenül dolgozni/munkálkodni’) mondatot íratta. Aktív tagja volt a Pécsi Izraelita Hitközségnek, 1874-től annak elnöki tisztét³⁴ is betöltötte³⁵. Ő volt építésének egyik kezdeményezője az impozáns, 1869-ben felavatott pécsi Nagyzsinagógának. Tagja volt Pécs szabad királyi város közgyűlésének (a törvényhatósági bizottságban), több kulturális és művészeti szervezetnek, például a Mezőgazdasági Egyesületnek, a Képzőművészetek Országos Egyesületének. A Pécsi Dalárdának örökös tiszteletbeli tagja volt. Meghatározó szerepet játszott a Komló környéki kőszénvagyon feltárásában, és abban, hogy az ott található kőszén művelésbe vonták. 1895-ben nyitotta meg az utónevét viselő Adolf-tárót, majd a Ganzler- és a Szerencse-tárót. 1898-ban mélyíttette le Komló első függőleges aknáját, amelyet felesége utónevéről Anna-aknának neveztek el. Jánosi Engel Adolf Bécsben, 1903-ban hunyt el, mikor gyermekeinél időzött.

*A kapitalizmust megelőző idők vezéreszméje még nem vesztette el érvényét: »omnium rerum mensura homo« – minden dolog mértéke az ember. Jánosi Engel Adolf vállalkozói magatartása ezt példázza a ma számára. (...) A mecseki szénbányászat hagyományosan a Bányásznapi és a Borbála nap alkalmával emlékezik meg a komlói, ezzel a mecseki szénbányászat egyik kiváló alapítójáról.»³⁶ Élete végén, német nyelven írt önéletrajzáról³⁷ írták: „Az írásból egy eredményeire büszke, a szakadatlan munkában hívő személyiség képe bontakozik ki, aki mindennél előbbre tartotta a becsületes és tisztességes üzletkötést, és számos alkotással járult hozzá szűkebb és tágabb környezetéhez, a zsidó hitközség és Pécs városának a gyarapításához.»³⁸ Dénes /Deutsch/ Gizella³⁹ Engel Adolfról szóló szépirodalmi alkotása (*Harminc ezüst*) 2012-ben jelent meg könyv alakban.⁴⁰*

---

³⁴ Ld. Schweitzer 1966: 61.

³⁵ 1874-75 között.

³⁶ Ld. Krisztián 2003.

³⁷ Vö. Jánosi Engel 2009: 16–52.

³⁸ <http://www.propannonia.hu/konyvhtml/engeladolf.html> - 2015.02.15.

³⁹ A két világháború közötti időszak olvasott, népszerű írója, a Napkelet munkatársa, a Janus Pannonius Társaság tagja, Zichy Nándor-díjas. Harmincnál több regénye, számos novellája, karcolata, tudósítása látott napvilágot. Műveinek többsége 1945 előtt jelent meg, miután vallásos neveltetése és világlátása, egyházi kötődései miatt ezt követően érvényesülési, publikálási lehetőségei beszűkültek. Takács István, Mecsekjánosi római katolikus papja volt az anyai nagybátyja.

⁴⁰ Dénes Gizella: *Harminc ezüst*. (Pro Pannónia Kiadói Alapítvány-Pécs, 2012).

Jánosi Engel Adolf emlékét őrzi egy emléktábla felirata a pécsi zsinagóga falán; a pécsi Rákóczi út 54-es számú ház – Gyula fia egykori lakóházának – homlokzatán lévő emléktábla;⁴¹ valamint az elmúlt évtizedeket szerencsésen átvészelt,⁴² és 1991-ben újra felállított mellszobra Komló városának főterén.

Halála után egy ideig Komló „legszebb utcája” is az ő nevét viselte,⁴³ ma már József Attila az utca új névadója. Jelenleg a nem annyira impozáns, de kétségkívül „stílusos”: az Anna utcával párhuzamos, majd azt keresztező, az Anna-aknához⁴⁴ vezető út viseli nevét.

Pécsett, 1910-ben utcát neveztek el róla, ám az utcanévtáblát 1944 júliusában eltávolították; 1945-ben visszahelyezték⁴⁵; majd 1958-tól ez az utca Goldmark Károlynak⁴⁶, a világhírű zeneszerzőnek, a keszthelyi zsinagóga kántora fiának nevét viseli mindmáig; azonban 2014-től ismét egy közterületet, egy teret neveztek el róla Pécsett⁴⁷.

---

⁴¹ Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 24/2010. (VI. 25.) rendelete jánosi Engel Adolf emléktáblájának elhelyezéséről: „1.§ (1) Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlése jánosi Engel Adolf emléktáblája elhelyezésének helyszínéül a Pécs, Rákóczi út 54. számú ingatlan homlokzatát jelöli ki. (2) A Közgyűlés az emléktábla elhelyezését a következő szöveggel engedélyezi: (bronz családi címer) / assiduo labore – szakadatlan munka / jánosi Engel Adolf (1820–1903) / 1848-as nemzetőr, a pécsi faipar megteremtője, a komlói bányák alapítója, a nemzetiségek és vallásközösségek békés együttműködésének előmozdítója, Pécs város mecénása. Emlékére állították Pécs város polgárai és az Engel család nagyvilágban szétszórt tagjai. 2010. (3) A tábla mérete 115x90x3 cm nagyságú, bézs színű horvát kanfanár keménymészke anyagból, a feliratok 3,5 és 5,5 cm betűméretben, bronzos barnás festéssel készülnek. A bronz címer 3 cm plasztikus vastagságban, 18 cm méretben készül, barokkos formában, áttört akantusz levelekkel és a felső részen koronával kerül a tábla felső részére.” 2010. november 4-én avatta fel az emléktáblát Dr. Páva Zsolt, Pécs polgármestere, a jelenlegi Nemzeti Adó- és Vámhivatal (APEH) Dél-dunántúli Regionális Adó Főigazgatósága Ügyfélszolgálati Irodájának utcai homlokzatán.

⁴² Látható: http://www.szoborlap.hu/4810_janosi_engel_adolf_mellszobra_komlo_apati_abt_sandor_n_a_.html. - 2010.06.12. Az Apáti Abt Sándor által készített bronz mellszobrot Komlón állították fel először a bányatelepi állami iskola kertjében az 1900-as évek elején. Kutnyánszky József (a Komlói Múzeum első igazgatója) szerint, amikor a bányát 1909-ben megvette a Magyar Államkincstár, akkor kötelezettséget vállalt, hogy a szobor fennmaradásáról gondoskodik. A szobrot 1919-ben ledöntötték, 1920-ban visszaállították, 1944-ben ismét ledöntötték, 1945-ben visszaállították. 1950-ben elrendelték a szobor beolvasztását. Bár a szobrot elszállították, de nem olvasztották be, hanem a komlói Kossuth-bányán elrejtették (befalazták). Amikor 1953-ban Vas Zoltán lett a Komlói Szénbányászati Tröszt vezetője, Kutnyánszky József jelentette a szobor hollétét, így került a szobor az 1954 március 1-én létrehozott Komlói Múzeumba, majd a rendszerváltozás után a korábbi MDP, majd MSZMP pártház elé, a mai Városház tér nyugati oldalára, a Városi Könyvtár épülete elé.

⁴³ Kempelen 1937: 24.

⁴⁴ 1949–1994 között a vajúrképzés gyakorlati helyeként itt működött a Tanbánya.

⁴⁵ Ld. <https://pecsisidosag.wordpress.com/tag/goldmark-karoly/> 2015-12-21.

⁴⁶ Goldmark Károly: 1830–1915.

⁴⁷ Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 2014 június 19-i közgyűlésének határozata értelmében az ÁRKAD bevásárlóközpont melletti parkot, amelynek helyén egykor jánosi Engel Adolf faipari üzem és parkettagyárat hozott létre, róla nevezték el (lásd: *Melléklet a 28/2014. (VI. 24.) önkormányzati rendelethez*).

Komlón alakult meg 2007-ben a Jánosi Engel Adolf Komlói Bányászati Gyűjteményért Közhasznú Alapítvány. 2008-tól Komló Város Önkormányzat József Attila Városi Könyvtár és Muzeális Gyűjteményben (Múzeum) egy emléksarok őrzi emlékét.⁴⁸

A Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara 2001-ben Jánosi Engel Adolf díjat alapított Komló város gazdasági fejlődését elősegítő munkásság megbecsülésére: „az egyes gazdasági szervezetek érdekén túlmutató, a város gazdaságának egészét szolgáló tevékenység elismerésére.”⁴⁹ Komló és Pécs városa tehát száz évvel Engel Adolf halála után eleven emlékezetében tartja azt az embert, kinek létét (Komló) és XIX. század végi gyarapodását (Pécs) köszönheti. Végrendeletében az alábbiakat írta: „*Sok gonddal szereztem Isten segedelmével vagyonomat, remélem hogy ti mindnyájan életmódomat követni fogjátok, és utódaitokat szintén becsületes, jámbor zsidókká fogjátok nevelni, akkor a Mindenható benneteket meg fog áldani. Ámen*”⁵⁰

Engel Adolf fiairól⁵¹

Engel Lajos (Eliezer). 18 évesen, 1862-ben meghalt. A pécsi zsidó temetőben van a sírja. Nem nősült meg, gyermekei nem voltak. Apja egészen haláláig nem heverte ki elsőszülött fiának korai halálát, hiszen végrendeletében meghagyta: „*Fehérnemű szekrényemben találjátok boldogult jámbor Lajos öcsétek imakönyvét, melyet síromba adjatok velem.*”⁵²

Jánosii⁵³ Engel József. 14 éves, amikor megjelent egy írása Reményi Ede/Hoffmann Eduárd (1828–1928) pécsi koncertjéről a népszerű, nagy példányszámú bécsi *Wanderer* újságban. 18 éves volt, mikor Richard Wagner *Das Judenthum in der Musik* című röpiratára válaszul egy ellenröpiratot írt,⁵⁴ „rosszallva” Wagner zsidókkal szembeni elfogultságát. Wagner zenei

---

⁴⁸ Engel Adolf Párizsban élő ükunokája, a neves szobrász és festőművész, Stein Anna nyitotta meg 2008-ban. A megnyitóünnepségen *Ükapám, Jánosi Engel Adolf* címmel családi gyökereiről beszélt.

⁴⁹ <http://www.pbkik.hu/index.php?id=7831&print=1>- 2016.08.23.

⁵⁰ *Végrendelet*, fotója megtalálható Lányi 2012: 105.

⁵¹ E fejezet forrása (részben) Baiersdorf 2009b: 56–66.

⁵² *Végrendelet*, fotója megtalálható Lányi 2012: 106.

⁵³ Ő így írta nevét. Lásd, pl.: Pécsi Zsidó Hitközség Irattár, 25. doboz, 74/1923. sz. 1923. február 25. Géppel írt eredeti levél, aláírással. In: Vörös 2016: 101. Érdekes, hogy 1924-ben például így írt alá egy levelet: Jánosi Engel József. Lásd: Pécsi Zsidó Hitközség Irattár, 25. doboz, 7/1924. sz. 1924. január 04. Géppel írt eredeti irat, aláírással. In: Vörös 2016: 332.

⁵⁴ *Richard Wagner's „Das Judenthum in der Musik”, Eine Abwehr*, Leipzig, 1869. Die Broschüre von 1869 – megtalálható pl.: http://de.wikipedia.org/wiki/Das_Judenthum_in_der_Musik.

nagyságát viszont tisztelte, többször vendégeskedett is nála, sőt elsőszülött fiának is a Richárd nevet adta.

Jánosii Engel József a zene nagy szerelmese volt, írt például egy zongoraművet⁵⁵ Deák Ferenc tiszteletére.⁵⁶ Hat évvel halála előtt, 1933-ban jelentette meg tanulmányát *Das Antisemitentum in der Musik* címmel.⁵⁷

A szépirodalmat is művelte, négy zsidó témájú drámája⁵⁸ jelent meg Drezdában. Jánosii Engel József, ellentétben apjával, nem a regények ellen „kelt ki”, hanem a korabeli újságok ellen,⁵⁹ és támadta „a hírlapok szenzáció hajhászását s üzletszerű igazságelferdítését.”⁶⁰ Iván Szergejevics Turgenyevvel, az ismert orosz íróval Karlsbadban⁶¹ ismerkedett meg, több levelet is váltottak.⁶² Az 1929-ben megjelent, nagy jelentőségű *Zsidó lexikon*⁶³ Elnöki Tanácsának a tagja volt. Schweitzer József *A Pécsi Izraelita Hitközség története* című könyvében így ír Engel Józsefről: „...tisztelet övezi Jánosi Engel Józsefet, akit a millennium korában Baranya legtekintélyesebb zsidó személyiségeként emlegetnek. A kor zsidó nagypolgárságának érdekes képviselője. Az öröklött vagyont megtartja, sőt növeli is, de a gazdasági sikerek nem jelentenek számára lelki kielégülést. Igazi szerelme az irodalom és a zene.”⁶⁴

Jánosii Engel József magyar királyi udvari tanácsosi címet kapott, és több mint négy évtizeden át tagja volt Pécs város törvényhatóságának és aktív szereplője a pécsi közéletnek. 12 évig⁶⁵ elnöke volt a Pécsi Izraelita Hitközségnek és 1924-től a X. Izraelita Községkerületnek is. Ő volt az „Engel Adolf és fiai”⁶⁶ fa-kereskedés, tűzifaraktár, gőzfűrész- és parkettagyár

---

⁵⁵ *Ungarische Elegie* címmel.

⁵⁶ Ld. Hajzer 2001: 52.

⁵⁷ Josef Engel de Jánosi, *Das Antisemitentum in der Musik*, Leipzig – Wien: Amalthea Verlag-Zürich, 1933; 284 oldal.

⁵⁸ *Die Marranen. Tragödie in fünf Aufzügen und einem Vorspiele* (Dresden, 1900), *Im Beichtstuhl. Trauerspiel in zwei Abtheilungen* (Dresden, 1903), *Der Kabbalist. Trauerspiel in drei Aufzügen* (Dresden, 1909), *Der Kaufmann von Rom oder: Shylock's Urgestalt. Drama in fünf Aufzügen, nebst einer Einleitung* (Dresden, 1925).

⁵⁹ Vö. *Die Ehre der Zeitung. – Wahrheit ohne Dichtung* (Dresden, 1904).

⁶⁰ Lenkei 1930: 68.

⁶¹ Ma: Karlovy Vary (Csehország).

⁶² Lásd Hajzer 2001: 54.

⁶³ Ujvári 1929.

⁶⁴ Schweitzer 1966: 61.

⁶⁵ 1902-1914 között.

⁶⁶ Engel Adolf 1876-ban „vette be” József és Sándor fiát is cégébe, és lett a családi vállalkozás neve: „Engel Adolf és fiai”. 1898-ban az alapító (Engel Adolf) kilépett a vállalkozásból, és azt fiai vezették tovább.

egyik cégvezetője 1911-ig, utána egyedül (1917-ig), majd Richárd és Róbert fiaival együtt vezette azt haláláig.

Felesége, a fiatalon, 30 évesen elhunyt Justus Róza (1860–1890) anyja első unokatestvére volt. Három gyermekük született: Richárd (1882–1944), Róbert (1883–1943), és a mindössze öt évet élt Erzsébet Natália /Lilli/ (1888–1893).

Jánosi Engel Sándor. Császári és királyi kereskedelmi tanácsos,⁶⁷ huszárhadnagy, nagyiparos, többek között a Lipót-rend lovagkeresztjének és a Ferencz József-rend lovagkeresztjének⁶⁸ tulajdonosa. 1884-től Bécsben élt, ugyanis: „*Sándor fiam számára 1884-ben vettem meg a Barawitzka parkettagyárat és épületasztalos műhelyt Oberdöbling-Wienben – azóta oda is költözött –, melyet vásárlóink meglegedettségére vezet, sőt a császári udvar számára is dolgozik.*” – írta apja az önéletírásában.⁶⁹

Ő volt az „Engel Adolf és fiai” egyik cégvezetője 1889-ig. Főként a faiparban tevékenykedett, de építőipari tevékenysége is számottevő, ő építtette fel például a bécsi katonai lovaglőiskolát és a varasdi kaszárnyaépületeket.

Szakírói munkássága is jelentős, megírta két kötetben az *Ungarns Holzindustrie und Holzhandel*,⁷⁰ és három kötetben az *Österreichs Holzindustrie und Holzhandel*⁷¹ című szakkönyveket. Szerteágazó gazdasági- és szakírói tevékenységei mellett egyetemi magántanár (docens),⁷² és alapító tagja volt például az Országos Erdészeti Egyesületnek.⁷³ Bécsben, először az apai ház (Döbling, Hofzeile 12) első emeletét lakta, majd a Berggasse 27. szám alatt lakott. Ebben az utcában élt (Berggasse 19)⁷⁴ Sigmund Freud is, akinek családja baráti kapcsolatokat ápolt a jánosi Engel család több tagjával.⁷⁵

Felesége Löwy Gabriella volt (megh: 1940-ben). Gyermekük: Károly /Karl/ (sz. 1891), István /Stefan/ (1895–1944) és Alfréd János /Alfred Hans/ (1898–1991).

---

⁶⁷ 1889-ben kapta kinevezését.

⁶⁸ 1885-ben kapta mindkettőt.

⁶⁹ Ld. Jánosi Engel 2009: 43.

⁷⁰ 1882-ben és 1892-ben jelent meg.

⁷¹ 1907-ben jelent meg.

⁷² Ld. Baiersdorf 2009b: 62.

⁷³ Ld. *Erdészeti Lapok* 8 (1879): 552.

⁷⁴ Itt található a Sigmund Freud Museum.

⁷⁵ Vö. Baiersdorf 2009b: 62.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

Jánosi Engel Gyula. Magyar királyi udvari tanácsos, földbirtokos,⁷⁶ az Első Császári és Királyi Szabadalmaztatott Duna Gőzhajózási Társaság⁷⁷ (DGT, németül: Erste Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft - DDSG) pécsi szénbányáinak kereskedelmi igazgatója, a budapesti Gizella Gőzmalom Rt. egyik tulajdonosa és felügyelő bizottsági tagja. A Pesti Izraelita Hitközség befolyásos, vezető egyénisége. Ő volt az „Engel Adolf és fiai” másik cégvezetője 1889–1911 között.

Felesége, a szintén magyar nemesi címmel rendelkező Maróthi Fürst Lenke (1866–1938) volt. Gyermekei: Aurél (1880–1955), Pál /Paul/ (1892–1962), Miklós /Nicholas/ (1894–1959) és Ilma (1900–1994).

Jánosi Engel Mór /Móricz/. 1892-től Bécsben élt apja házának második emeletén, majd jánosi Engel Adolf 1903-ban bekövetkezett halála után ő örökölte a bécsi, Döbling kerületben lévő házat (Hofzeile 12). Sikeres vállalkozó volt az üzleti életben és a „szellemi életben” is. Költeményeket és színműveket írt, újságokban publikált, és a Bécsi Kereskedelmi Főiskolán tanított. Házában gyakori vendég volt Gustav Mahler, a zeneszerző és karmester; Arnold Rosé hegedűművész és karnagy, Mahler sógora; Bruno Walter karmester; a bécsi Burgtheater ismert színészei és színésznői; Sigmund Freud lányai (Anna és Sophie), akik Engel Mór, Magda lányának osztálytársai voltak; Ludassy /Gans/ Gyula és más közismert bécsi személyiségek. Jó kapcsolatokat ápolt Henrik Ibsennel, az ő páholyából együtt nézték meg Ibsennel a *Vadkacsa* bécsi ősbemutatóját a Volkstheaterben.

Felesége a 105 évet élt Klinger Mária (1870–1975) volt. Gyermekei: Frigyes /Friedrich/ (1893–1978), Rudolf Péter /héber neve: Peszáh/ (1894–1917) és Magda /Magdalena/ (1896–1919).

---

⁷⁶ Apja vásárolta meg 1885-ben Ócsárd–Pázdány térségét.

⁷⁷ A Társaságot „nagygyá tévő” vezérigazgató volt erényi Ullmann Lajos (1846-1903), kiről Pécssett egy bányászkolóniát neveztek el (Ullmann-telep – hivatalosan: Erényi-Ullmann Lajos telep – 1938-tól: Erzsébet-telep az ún. Kispirciszima dűlőben). Sírja a budapesti Salgótarjáni úti zsidó temetőben (13. sor 1. sír /sírbolt/ található).

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

Engel Adolf lányairól⁷⁸

Jánosi Engel Helén. Férje: Stein Mór /Móricz/ volt. Helén fiatalon halt meg, négy árva hagyott hátra: Lajost, Oszkárt (1872–1942), Sándort (1880–1954) és Melániát /Melanie/. Jánosi Engel Adolf végrendeletében róluk külön megemlékezik.⁷⁹

Jánosi Engel Berta. Dr. Lóránt Lipótné. Férje: Leopold Löwy, később: Lóránt Lipót. A Baján született férfiú a török hadsereg katonaróvosa volt, majd Pécsre jöve Pécs városának, később Baranya vármegyének a főorvosa lett és a Pécsi Izraelita Hitközség elnöki tisztét is betöltötte. A pécsi Széchenyi tér sarkán álló, az „oroszlánfejes” Zsolnay-kúttal szemközti épületet – amelyet apósa építtetett, majd Berta lányának ajándékozott – mindmáig Lóránt-palotának nevezik. Három gyermekük született: Anna (1877–1959), Márta (1879–1950) és Artúr (1884–1954).

Jánosi Engel Lujza Ludovika. Stern Mór /Maurice Stern/ felesége volt. Kettő gyermekük született: Norbert (1885–1942) és György (1889–1963).

Jánosi Engel Marianne. May Jakab /Jakob May von Mayenau/ felesége volt. Négy gyermekük született: Fritz (1889–1953), Felix (1890–1945), Hermann (1894–1979) és Marguerite.

Engel Adolf unokáiról⁸⁰

Jánosi Engel Richárd. 1917-től apja, jánosi Engel József cégtulajdonossá tette a Münchenben mérnöki diplomát szerzett fiát a családi vállalkozásban, amely ekkor fakereskedésből, tűzifa raktárból, gőzfűrés és parkettagyárból, valamint gőzfürdőből és uszodából állt. Jánosi Engel Richárd az I. világháborúban, 1914-1918 között hadnagyként, majd főhadnagyként szolgált az orosz-, az olasz-, a román-, majd ismét az olasz hadszíntereken. Zsidó mivolta miatt 1944-ben Mauthausenbe deportálták, ahol még az évben meghalt. Nem nősült meg, gyermeke nem volt.

---

⁷⁸ E fejezet forrása (részben) Baiersdorf 2009b: 66–67.

⁷⁹ Lásd *Végrendelet*, fotója megtalálható Lányi 2012: 98–112 és 133.

⁸⁰ E fejezet forrása (részben) Baiersdorf 2009c: 72–85.

Jánosi Engel Róbert. 1917-től apja, jánosi Engel József cégtulajdonossá tette a jogi egyetemet végzett fiát a családi vállalkozásban, amely ekkor fakereskedésből, tűzifaraktárból, gőzfűrés- és parkettagyárból, valamint gőzfürdőből és uszodából állt. Több pécsi pénzintézetnél, vállalatnál is igazgatótanácsi és bírálóbizottsági tag volt. Irodalmi „munkálatokat” is végzett, 1914-ben publikálta *Báró Eötvös József és a magyar zsidóság emancipációja: Eötvös születésének századik évfordulója alkalmából* című könyvecskéjét.⁸¹ Jánosi Engel Róbert is katonatisztként (hadnagyként, majd főhadnagyként) szolgált 2 évig az I. világháborúban, az orosz és a román fronton.⁸² Jánosi Engel Róbert kétszer nősült, első felesége Krausz Marianna (1887–1980) volt, akitől 1915-ben elvált. Egy lányuk született: Rózsa (1910–2000). Második felesége, a szintén magyar nemesi címmel rendelkező erdősi Baiersdorf Erna (1889–1970) festő és szobrásznő volt. Gyermeük nem született. Jánosi Engel Róbert feleségével és lányával együtt áttért a római katolikus vallásra. 1943-ban halt meg, sírja és lányának sírja is a pécsi Belvárosi templom (*Gázi Kászim Dzsámi*) földalatti kriptájában van.

Jánosi Engel Aurél (1890-1955). Jánosi Engel Gyula fia volt. Az I. világháborúban huszártisztként szolgált, József főherceg (1872–1962)⁸³ adjutánsa volt, több kitüntetés birtokosa. Egy lánya született: Marianne (sz. 1923), ki orvos volt Londonban.

Jánosi Engel Pál. Jánosi Engel Gyula fia volt. Agrármérnöki oklevelet szerzett Halléban, és a család ócsárd–pázdányi birtokát igazgatta. Az I. világháborúban huszártisztként szolgált, orosz fogságba esett, és 3 és fél éves hadifogság után térhetett csak haza. A zsidóüldözések idején, a későbbiekben „A világ (népek) igazai”⁸⁴ címmel kitüntetett Eröss Tibor⁸⁵ bújtatta és mentette meg őt és családját. A háború után az USA-ba vándorolt ki feleségével, Ornstein Kittyvel (1901–1990), fiával, Edgár Péterrel (sz. 1928) és lányával, Clarisse-szal (sz. 1925).

---

⁸¹http://books.google.hu/books/about/B%C3%A1r%C3%B3_E%C3%B6tv%C3%B6s_J%C3%B3zsef_%C3%A9s_a_magyar_zsi.html?id=DQyBHAAACAAJ&redir_esc=y - 2016.08.23.

⁸² Háborús emlékirata 2013-ban jelent meg „Isten nevében! Jánosi Engel Róbert hadinaplója (1915-1917)” címmel (Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Schweitzer Gábor - Baiersdorf Kristóf. IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, 2013. 178 oldal).

⁸³ Habsburg-Lotharingiai József Ágost főherceg /Erzherzog Joseph August Viktor Klemens Maria von Österreich/.

⁸⁴ *Haszidé umot háólám / The Righteous Among The Nations.* A nem zsidóknak adható egyik legmagasabb izraeli állami kitüntetés azoknak, akik életük kockáztatásával mentettek zsidókat a holokauszt alatt.

⁸⁵ 2002-ben adta át e kitüntetést a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében Judith Varnai Shorer, Izrael Állam magyarországi nagykövete.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

Jánosi Engel Miklós. Jánosi Engel Gyula fia volt. Az I. világháborúban tisztként szolgált. Egyik gyermeke, Sándor (1926–1944) munkaszolgálatosként halt meg 1944-ben.

Jánosi Engel Ilma. Jánosi Engel Gyula lánya volt. Férje: Robert May von Mayenau, cukorgyáros volt Csehországban. 1939-ben sikerült Angliába emigrálniuk. Mindkét gyermekük angol királyi hadsereg katonatisztjeként harcolt a II. világháborúban. Az idősebb fiú, Philipp Hermann (1923–1944) a normandiai partraszállásnál hősi halált halt.

Jánosi Engel Friqyes. Jánosi Engel Mór fia volt. Az I. világháborúban tisztként (hadnagyként) szolgált. Freiburgban és Bécsben tanult jogot és történelmet. Az 1938-as „árjásításig” a bécsi családi parketta- és asztalos üzemet is irányította, oktatási tevékenységei mellett. A bécsi Alma Mater Rudolphina-n, tehát a Bécsi Egyetemen (Universität Wien) és a római La Sapienza Egyetemen (Università degli Studi di Roma "La Sapienza") tanított; majd Angliába emigrált, és a Cambridge-i Egyetemen (University of Cambridge) tanított. Innét az USA-ba ment, és előbb a baltimorei Johns Hopkins Egyetemen (Johns Hopkins University), majd a washingtoni Amerikai Katolikus Egyetemen (Catholic University of America) tanított. 1959-ben visszaköltözött Bécsbe, és ismét a Bécsi Egyetem tanára lett.

Sok könyve, tanulmánya jelent meg németül és angolul, tekintély volt az újkorral foglalkozó történészek között. A Bécsi Egyetem két alkalommal (70. születésnapjára és a halála utáni évben, 1979-ben) is tanulmánykötetekkel tisztelgett Friedrich Engel-Janosi előtt. Járt Magyarországon is, a Magyar Tudományos Akadémia egy fogadást is adott tiszteletére. Ő kezdeményezte a Habsburg Birodalom, majd 1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia közös minisztertanácsai jegyzőkönyveinek kiadását. Személyes ismeretséget ápolt Sigmund Freuddal, Arnold Schönberggel, Habsburg Ottóval, Ezra Pounddal, Hanna Arendttel, Bartók Bélával. Még római tartózkodása alatt, a 30-as évek végén áttért a római katolikus vallásra.

Jánosi Engel Rudolf Péter /héber neve: Peszáh/. Jánosi Engel Mór fia volt. Orvosi egyetemre járt, egészségügyi osztagba sorozták be az I. világháborúban, de ő frontszolgálatra kérte magát. A 23 éves hadnagy 2 és fél éves frontszolgálat után az orosz harctéren, Kelet-Galíciában, 1917-ben hősi halált halt. Utóneve: Péter, héber neve: Peszáh, ugyanúgy, mint jánosi Engel Adolf apjának, Engel Péternek. A nagypapa végrendeleteiben⁸⁶

---

⁸⁶ *Végrendelet*, fotója megtalálható Lányi 2012: 98–112.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

többször meg is jegyezte, hogy az ő apja nevét viseli „kedves” unokája, ezért kitüntetően nagyobb vagyoni hányadot juttatott neki az örökségből.

Engel Adolf dédunokáiról⁸⁷

Jánosi Engel Rózsa. Stein Marcel (1901–2002) felesége volt. Jánosi Engel Róbert lánya, jánosi Engel József unokája. 1958-ban férjével együtt az USA-ba vándorolt, ahol a New York-i Columbia Egyetem (Columbia University) könyvtárában, a Közép-Európai Irodalom részlegében jelentős munkát végzett. Ő kezdeményezte a „Hungarian and Austrian oral history project”-et. Az ő érdeme, hogy Bartók Béla mellszobrát felállították a Columbia Egyetemen. 2000-ben halt meg, haláláról a New York Times is beszámolt.⁸⁸ „2013. február 5-én, a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtár főigazgatói szobájában, a Tudásközpont épületében ünnepélyes keretek között került sor a jeles pécsi polgár, a gyáralapító és a komlói szánbányászat megteremtője, Jánosi Engel Adolf unokája, Stein Marcelné Jánosi Engel Rózsa hagyatékának átadására, melyet gyermekei, a Párizsban élő, nemzetközi hírű festő és szobrász, Stein Anna és a New Yorkban élő Szikla Gábor adományoztak a PTE Egyetemi Könyvtárának. Az Egyetemi Könyvtár a Pécssett született, a városhoz haláláig kötődő New York-i könyvtárossal nevezte el a Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár kutatótermét (Ifjúság u. 6), melynek falán mostantól emléktábla őrzi Stein Marcelné Jánosi Engel Rózsa emlékét.”⁸⁹

Jánosi Engel Clarisse. Jánosi Engel Pál lánya, jánosi Engel Gyula unokája. A család USA-ba érkezése után feleségül ment Henry Arnholdhoz, aki a New York-i Arnhold & S. Bleichroeder Bank tulajdonos elnöke volt. (E banknál dolgozott például Soros György is 1963–73 között.)⁹⁰

Jánosi Engel Edgár Péter. Jánosi Engel Pál fia, jánosi Engel Gyula unokája. Ő az utolsó „jánosi Engel”, ki még Pécssett született.⁹¹ Több egyetem is díszdoktorává fogadta, például az akkori Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem is. Az Orosz Tudományos Akadémia

---

⁸⁷ E fejezet forrása (többségében) Baiersdorf 2009c: 80–85.

⁸⁸ <http://www.nytimes.com/2000/11/09/classified/paid-notice-deaths-stein-rose-nee-engel-v-janosi.html> - 2016.07.12.

⁸⁹ <http://lib.pte.hu/kk/stein-marcelne-janosi-engel-rozsa-hagyatekanak-atadasa> -2016.07.21.

⁹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Arnhold_and_S._Bleichroeder - 2016.08.23.

⁹¹ Kell, hogy ez tessék neki! Vö. Jánosi Engel 2009: 63.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

tiszteletbeli doktora. A Michigani Egyetemen (University of Michigan) együtt dolgozott a közgazdasági Nobel-éremes Lawrence Kleinrel.⁹² Az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején ő szervezte, irányította az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem oktatóinak amerikai egyetemeken való továbbképzését. 1990-től 6 éven át ő volt az IIASA (International Institute for Applied Systems Analysis = Nemzetközi Rendszerelemzési Intézet) vezérigazgatója. Több magas amerikai és osztrák kitüntetés birtokosa, számos könyve és tanulmánya jelent meg, szak tekintély a gazdasági statisztikában és a közgazdaságtudományban.

Moskovits István. Lóránt Lipótné jánosi Engel Berta unokája. 1930-tól Rómában élt, ahová Kállay Miklós, akkori mezőgazdasági miniszter delegálta a Nemzetközi Mezőgazdasági Hivatalhoz, a FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations = Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet) elődjéhez. Az Európai Állattenyésztők Szövetsége (European Association for Animal Production) alapító tagja, a FAO tisztségviselője és a Máltai Köztársaság állandó képviselője volt Rómában, a FAO-nál. Közismert szakember és nemzetközi tekintély volt az állattenyésztés kérdéseiben.

Ürögdi György (1904–1987). Eredetileg: Moskovits György. Lóránt Lipótné jánosi Engel Berta unokája. Történész volt, a történelemtudományok kandidátusa. Freiburgban, Münchenben és Bernben tanult, ahol közgazdaságból, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen ókori történelemből szerzett doktori oklevelet. Különböző bankoknál dolgozott fiatal korában, majd 1948–49-ben a Miniszterelnökség Országos Könyvhivatalának volt az osztályvezetője. Ezt követően 1949–52-ben a Népművelési Minisztériumban, majd 1953–58-ban a Képzőművészeti Főiskolán volt csoportvezető. 1958–65 között nyugdíjazásáig az Aquincumi Múzeum és a Budapesti Történeti Múzeum római kori csoportjának a vezetője volt. Német és magyar nyelven, illetve különböző fordításokban sok könyve jelent meg, főként a római korról foglalkozott.

Fischer Leopold⁹³. A világon közismertebb nevén: Swami Agehananda Bharati. Jánosi Engel Marianne lányának, Margueritének⁹⁴ és Hans Fischernek, egy nyugalmazott katonatisztnak (lovassági századosnak) a fia. Nemzetközi ismertségű szociál-antropológus,

---

⁹² A Nobel-éremet 1980-ban az „ökonometriai modellek megalkotásáért és ezeknek a gazdasági ingadozások és a gazdaságpolitika elemzésében való felhasználásáért” kapta.

⁹³ Ld. <http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Agehananda%20Bharati&uid=1575> -2016.08.03.

⁹⁴ Marguerite első férje Rosenstock von Rostocki/Rozstocki/ volt, gyermekük nem született.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

indológus, filozófus és nyelvész volt. 1951-ben változtatta meg nevét, mikor a buddhista vallásra tért át. Bécsi egyetemi tanulmányai után, a II. világháború alatt a német hadseregben szolgált, és a Szabad India Légió (Legion Freies Indien⁹⁵) tagja volt. Ő nem vett részt harci cselekményekben, nyelvtudása miatt sorozták be ebbe az indiai hadifoglyokból és önkéntesekből álló alakulatba, amely később a Waffen-SS-hez tartozott (Indische Freiwilligen Legion der Waffen-SS). A háború után Indiába ment, hindu koldusként több mint 2 ezer kilométert gyalogolt, majd egy kolostorban lett szerzetes. Tanított Delhiben, Bangkokban, Tokióban, Kiotóban, Washingtonban és 30 éven át a Szirakúza Egyetemen (Syracuse University). 15 európai és indiai nyelvet beszélt, de főként angolul írta sokat hivatkozott írásait, könyveit. Nagy tekintélynek örvendő író, tudós és tanár volt, sok publikációval, akadémiai és tudományos társasági tagsággal rendelkezett.

Engel Adolf egyik ükunokájáról és ...

Stein Anna Mária. Jánosi Engel József dédunokája. Párizsban élő festő- és szobrászművész. Budapesten, a Margithíd pesti hídfőjénél, a Jászai Mari téren áll 1990 óta az *Égbekiáltó* címet viselő alkotása, a nyilasok által a Dunába lőtt áldozatok emlékére. Első férjétől, Szendy Arisztid⁹⁶ festőművésszel kötött házasságából született fia: Szendy Stéphane szobrász, Párizs mellett él...

A 19. század elején Pécssett született Engel Adolf és utódai, a későbbi Engelek folyamatosan munkálkodtak és munkálkodnak mindmáig, létrehozva sok értéket, szerteséjjel a nagyvilágban. Egy darabig szülőhelyükön, Pécssett, majd egyesek önszántukból, mások kényszerből, az apa-nagyapa-dédapa-ükapa szülőhelyétől távol. Egyesek megmaradva zsidónak, míg mások vallást változtatva.

Az Engel-család, ez a napjainkra már több generációt számláló, valamikori zsidó család Pécsről indult. Egyes tagjai felemelkedtek, naggyá lettek, élték és élik sorsukat, hasonlóan, mint oly sok magyar-zsidó család szerte-széjjel a nagyvilágban.

Az Engel-família története **egy** magyar-zsidó sorstörténet: látszólagos beilleszkedés a 19. században; kényszerű kiszakadás-kiszakíttatás a 20. században, a szülőhelyről, az országból

---

⁹⁵ Ld. <http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Free+India+Legion> – 2016.08.03.

⁹⁶ Szendy Arisztid: 1903–1972.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálanként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

és a vallásból is. Tudván persze, hogy a 20 - 21. században a vallási meggyőződés többé-kevésbé individualizálódik, vagyis egyre kevésbé jelent magától értetődőséget, inkább az egyén személyes döntése lesz az, ami alapján kialakítja, választja, megválasztja saját vallását; de egy zsidó család tagjainál, itt, Közép-Európában, a „történelmi kényszerűség” is közrejátszott ebben.

„Szálanként tégedet én el-kiszaggatlak...”

IRODALOM

- BAIERSDORF 2009a   Baiersdorf Kristóf, „A jánosi Engel családról. Adatok és kérdőjelek, I. rész. A családalapító, Jánosi Engel Adolf”. *Pécsi Szemle*, 2009. nyár: 54–60.
- BAIERSDORF 2009b   Baiersdorf Kristóf, „A jánosi Engel családról. Adatok és kérdőjelek, II. rész. A második nemzedék, a gyermekek”. *Pécsi Szemle*, 2009. ősz: 56–67.
- BAIERSDORF 2009c   Baiersdorf Kristóf, „A jánosi Engel családról. Adatok és kérdőjelek, III. rész. A harmadik nemzedék, az unokák”. *Pécsi Szemle*, 2009. tél: 72–87.
- DÉNES 1968   Dénes Gizella: EGY MECSEKI PLÉBANIA MOZGALMAS MÚLTJA ÉS ALDASOS JELENE. *Vigilia* 1968/6: 428.
- GERŐ 1940   Gerő József (szerk.), *A királyi könyvek. Az I. Ferencz József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címek jegyzéke*, Budapest.
- Hagyatéki végzés*   *Jánosi Engel Adolf hagyatéki végzése*. Baranya Megyei Levéltár: Pécs Árvaszékének iratai IV. 1406.b. 1127/1903.
- HAJZER 2001   Hajzer Lajos, „150 évvel ezelőtt született Jánosi Engel József”. *Pécsi Szemle*, 2001. ősz: 52–53.
- JÁNOSI ENGEL 2009   Jánosi Engel Adolf, *Életemből*, Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.

- JÁNOSI ENGEL 2013 Jánosi Engel Róbert, *„Isten nevében! Jánosi Engel Róbert hadinaplója (1915-1917)”*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Schweitzer Gábor - Baiersdorf Kristóf. IDResearch Kft./Publikon Kiad.
- KEMPELEN 1939 Kempelen Béla, *Magyar zsidó családok I. kötet*, Budapest.
- KEMPELEN 1937 Kempelen Béla, *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok I.*, Budapest.
- KRISZTIÁN 2003 Krisztián Béla, *Száz éve halt meg a komlói-mecseki szénbányászat megalapozója.*
http://www.baranyanet.hu/magazin/2003_5/fokusz2.htm.
- LÁNYI 2012 Lányi Beatrix, *Gazdasági lehetőségek a dualizmus kori Magyarországon, Jánosi Engel Adolf életművének tükrében* (Diplomamunka), Budapest: Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem.
- LENKEI 1930 Lenkei Henrik, „A jánosii Engel-család. Jánosii Engel Adolf születésének 110-ik évfordulója alkalmából”, *Múlt és Jövő*, 1930. február/2: 62–68 [az OMIKE 1930. január 20-iki kulturestjén felolvasott tanulmány]
- PÁVA 2011 Páva Zsolt polgármester előterjesztése Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata közgyűlésének 2011. december 15-i ülésére, in http://webcache.googleusercontent.com/search?hl=en&gbv=2&gs_sm=e&gs_upl=237412253510122832138138141241241012501193510.4.611010&q=cache:PohQDISIPtEJ:http://logoweb.pecs.hu/s_tatic/tempPdf/02-2-6-

[2.pdf+%22D%C3%A9nes+Gizella%22+%22Harminc+ez%C3%BCs
t%22&ct=clnk](#)

- SCHWEITZER 1966 Schweitzer József, *A Pécsi Izraelita Hitközség története*, Budapest: MIOK.
- TAKÁCS 1899a Takács István, *Jánosi Engel Adolf*, Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt.
- TAKÁCS 1899b Stefan Takács, *Adolf Engel de Jánosi*, Fünfkirchen [Übersetzung von Anna und Martha Löwy].
- UJVÁRI 1929 Ujvári Péter (szerk.), *Zsidó lexikon*, Budapest: A Zsidó Lexikon kiadása.
- Végrendelet* *Jánosi Engel Adolf végrendelete(i)*. IV. 1409. b. Pécs Árvaszékének iratai. 1127/1911 [német nyelvről fordította: Dr. Kaufer Jenő].
- VÖRÖS 2016 Vörös István Károly (vál. és szerk.), „...házam imádság házának hivatik minden népek számára!” A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében (1837-1950), Pécs: Kronosz Kiadó-Pécsi Zsidó Hitközség-Pécs Története Alapítvány.
- WEISZ 1929 Weisz Gábor, *A Pécsi Izraelita Hitközség monográfiája*, Pécs: Pécsi Izraelita Hitközség előljárósága.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

INTERNETES FORRÁSOK

http://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_69_0620/?query=engel

2016.08.23.

http://books.google.hu/books/about/B%C3%A1r%C3%B3_E%C3%B6tv%C3%B6s_J%C3%B3zsef_%C3%A9s_a_magyar_zsi.html?id=DQyBHAAACAAJ&redir_esc=y -2016.08.23.

http://en.wikipedia.org/wiki/Arnhold_and_S._Bleichroeder -2016.08.23.

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Mecsekj%C3%A1nosi> -2016.08.01.

[https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B3ly_\(Magyarorsz%C3%A1g\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B3ly_(Magyarorsz%C3%A1g)) -2016.08.01

<http://ingatlan.com/komlo/elado+haz/kastely/komlo%28mecsekjanosi%29+pecs/5592900>

2010.06.12.

<http://www.geni.com/family-tree/index/6000000011001088727> -2016.08.23.

<http://lib.pte.hu/kk/stein-marcelne-janos-engel-rozsa-hagyatekanak-atadasa> -2016.07.21.

<http://mek.oszk.hu/00600/00673/00673.htm> -2016.08.23.

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03609/03772.htm>

és

<https://eub.hu/rolunk/tortenetunk/> -2016.08.01.

<http://www.pbkik.hu/index.php?id=7831&print=1> -2016.08.23.

<https://pecsizidosag.wordpress.com/tag/goldmark-karoly/> -2015-12-21.

<http://www.propannonia.hu/konyvhtml/engeladolf.html> -2015.02.15.

<http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Agehananda%20Bharati&uid=1575>

2016.08.03.

<http://www.revolvy.com/main/index.php?s=Free+India+Legion> -2016.08.03.

http://www.szoborlap.hu/4810_janos-engel-adolf-mellszobra-komlo-apati-abt-sandor-na.html -2010.06.12.

Prof. Dr. Oláh János

„Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról

Prof. Oláh János, PhD az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem (OR-ZSE) rektorhelyettese, a Judaisztika Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, a judaisztika alapszak (BA) szakfelelőse, a Magyar Zsidó Tudományok könyvsorozat, az OR-ZSE Évkönyvek és a Magyar Zsinagóga folyóirat szerkesztője. Főbb kutatási területei a zsidó folklór és vallástudomány, amely tárgykörökben számos tanulmánya és könyve jelent meg.

Prof. János Oláh, PhD is the deputy rector of The Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies in Budapest, the head of the Department of Judaism, and he is the editor-in-chief of two periodicals and a series of books on Jewish Studies. His main research fields include Judaism, Jewish Folklore. Several essays and books were published in these subjects.

Útmutatás azok számára, akik a cikket idézni kívánják:

OLÁH, János 2016 „Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak...” – A pécsi Engel családról *Yerusha. Zsidóság és kulturális antropológia. Online folyóirat. 2016/3*

url:

ABSZTRAKT

Esszéjében a szerző átfogó, mintegy két évszázadon át ívelő képet nyújt egy tipikusnak is mondható, nagyvárosi, sikeres, de mégis balsors kíséerte magyar zsidó családról, a magyar kulturális értékekhez is sok tekintetben hozzájáruló Engel-családról. A 19. század elején Pécsen született Engel Adolf és utódai, a későbbi Engelek folyamatosan munkálkodtak és munkálkodnak mindmáig, létrehozva sok értéket, szerteszéjjel a nagyvilágban. Egy darabig szülőhelyükön, Pécsen, majd egyesek önszántukból, mások kényszerből, az apa – nagypapa – dédapa - ükapa szülőhelyétől távol. Egyesek megmaradva zsidónak, míg mások vallást változtatva.

Az Engel-család, ez a napjainkra már több generációt számláló, valamikori zsidó család Pécsről indult. Egyes tagjai felemelkedtek, naggyá lettek, éltek és élnek sorsukat, hasonlóan, mint oly sok magyar-zsidó család szerte-széjjel a nagyvilágban.

Az Engel-família története egy magyar-zsidó sorstörténet: látszólagos beilleszkedés a 19. században; kényszerű kiszakadás-kiszakíttatás a 20. században, a szülőhelyről, az országból és a vallásból is. Tudván persze, hogy a 20 - 21. században a vallási meggyőződés többé-kevésbé individualizálódik, vagyis egyre kevésbé jelent magától értetődőséget, inkább az egyén személyes döntése lesz az, ami alapján kialakítja, választja, megválasztja saját vallását; de egy zsidó család tagjainál, itt, Közép-Európában, a „történelmi kényszerűség” is közrejátszott ebben.

ABSTRACT

In his study the author gives a broad picture, spanning over two centuries, of a typical, metropolitan, successful, yet adversities stricken Jewish family, the Engel Family whose members' significant contributions to the Hungarian culture is beyond doubts. Adolf Engel, born in the town of Pecs in the 19th century, and his descendants worked and are still working hard all over the world, creating lots of values for the benefit of all. Their story reflects the typical fate of the Jews of Hungary: a virtual integration into the society in the 19th century, and forced segregation and uprooting from their birthplace and, in some cases, from their religious communities in the 20th century.